

PUBLIKACIJOS

A. ŠLIOGERIS

VISUOTINĖS VIENYBĖS PRINCIPAS V. SOLOVJOVO ONTOLOGIJOJE

XIX a. antrosios pusės rusų filosofas V. Solovjovas bandė derinti tradicinę krikščionybės filosofiją su naujųjų laikų Vakarų Europos racionalistine filosofija bei gamtos mokslų laimėjimais. Solovjovo pastangos modernizuoti tradicinę krikščionybės filosofiją ypač ryškios jo ontologijoje. Turint galvoje, kad Solovjovo modernistinės idėjos sulaukė nemažą interpretatorių ir pasekėjų šiuolaikinės Vakarų religinės filosofijos atstovų tarpe, tikslinga panagrinėti rusų filosofo ontologiją, remiantis marksistinės metodologijos principais.

Dar jaunystės metais Solovjovas priėjo išvadą, kad filosofijos turinys iš esmės sutampa su religijos turiniu. Solovjovas norėjo sukurti tokią filosofiją, kuri būtų analitinis krikščioniškosios religijos turinio išskleidimas, vadinasi, skirtusi nuo religijos tik formaliai. Filosofas buvo tos nuomonės, kad geriausia priemonė tuometinės visuomenės problemoms spręsti yra radikalai modernizuota krikščionybė. Solovjovas mėgdavo pabrėžti, kad savo filosofinės sistemos jis neturįs. Visa tai, ką jis rašas, esąs siekimas „pagrįsti tėvų tikėjimą, pakeliant jį į naują protingo suvokimo pakopą“¹. Gerai matydamas krikščioniškosios religijos bejėgiškumą moderniajame pasaulyje, rusų filosofas tikėjosi atgaivinti religiją, „supildamas seną vyną į naujus vynmaišius“. Šis modernizuotas krikščionybės variantas turėjo tapti naujos religinės sąmonės „krikštamote“, paruošti skeptišką naujųjų laikų žmogų krikščioniškosios tiesos įsisąmoninimui ir visapusiškam jos įkūnijimui visuomeniniame gyvenime.

Pradinis Solovjovo filosofijos taškas buvo klasikinė „bažnyčios tėvų“ krikščionybė. Solovjovo ontologijos centras — dievo sąvoka, pagrindinė filosofo sprendžiama problema — dieviškosios (besąlyginės) būties santykis su materialiuoju pasauliu, t. y. gamtine bei istorine realybe. Kaip žinoma, „klasikinė“ krikščionybė iš esmės buvo dualistinė pasaulėžiūra. Ji pripažino du būties pradus: absoliutų dieviškąjį pradą — dvasinę tikrovę ir žemiškąjį — žmogiškąjį pradą — materialų pasaulį.

¹ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, Изд. 2, т. 4, СПб, 1912, стр. 243.

Dievas — tai absoliutaus gėrio įsikūnijimas, o materialusis pasaulis — blogio karalystė. Tarp dviejų būties tvarkų plytėjo savotiška praktinė-dorovinė praraja, kuri buvo lengvai perkeliama iš etinės į ontologinę sritį, t. y. dievas, kaip absoliuti būtis, buvo atskirtas nuo pasaulio ir „pakeltas“ į transcendencijos sritį.

Pirmasis uždavinys, kurio ėmėsi rusų filosofas, buvo krikščioniškosios pasaulėžiūros dualistinės įtampos susilpninimas, savotiška krikščioniškojo dualizmo interpretacija visuotinės vienybės terminais. Solovjovas pastebėjo prieštaravimą, glūdinį krikščioniškoje schemeje. Jei dievas besąlygiškai atskirtas nuo pasaulio, koku būdu jis veikia pasaulį? Jei dievas yra absoliutus gėris, o pasaulis — absoliutus blogis, ir jei tarp šių dviejų sričių nėra jokio sąlyčio, kaip gali absoliutus gėris (dievas) įsikūnyti absoliutaus blogio (materijos) karalystėje? Juk pagrindinė krikščionybės idėja, pasak Solovjovo, yra dievo karalystės žemėje idėja. Jei dievas visiškai atskiriamas nuo pasaulio, tai praktinis socialinis krikščionybės aktyvumas yra tik graži iliuzija. Vadinasi, reikia „priartinti“ besąlyginę būtį prie materialiojo pasaulio. Siekdamas susilpninti krikščioniškojo dviejų dimensijų pasaulėvaizdžio suskilimą ir įveikti prarają tarp absoliutaus gėrio ir blogio sričių, Solovjovas kūrė daugelio dimensijų pasaulio modelį, nutiesdamas tarp dievo ir žemės savotiškus ontologinius laiptelius.

Visuotinės vienybės sąvoką rusų filosofas apibrėžė taip: „Skirtumas tarp idealios, t. y. vertingos būties ir nevertingos, neturinčios būti būties apskritai priklauso nuo vienokio ar kitokio atskirų pasaulio elementų santykio su pasauliu ir jų tarpusavio ryšių. Kai, pirma, atskiri elementai nesikerta, teigia vienas kitą ir save kitame, tarp savęs yra solidarūs; kai, antra, jie neneigia visumos, o teigia savo atskirą būtį vieninguoju visuotiniu pagrindu, kai, trečia, šis visuotinis pagrindas arba absoliutus pradas nenuslopina ir neabsorbuoja atskirų elementų, o išskleisdamas save juose, suteikia jiems pilną erdvę, tada būtis yra ideali ir vertinga — tai, kas turi būti“².

Solovjovo ontologijos pagrindas yra esybės sąvoka. Esybė (absoliutas) nesutampa su būtimi. Ji yra aukščiau būties, t. y. būtis yra absoliuto predikatas. Jeigu Hegelis absoliutą (dvasią, idėją) tapatino su būtimi, tai, pasak rusų filosofo, absoliutas yra būties potencialas, būties jėga. Būtis yra santykiška, o esybė — besąlygiška. Absoliutas yra atsiskyręs, laisvas nuo daugiariopumo (būties); jis (absoliutas) — užbaigtas, visaapimantis, visuotinis. Kiek absoliutas aukščiau daugiariopumo, o daugiariopumas sutampa su būtimi, tiek jis yra niekas, nes jis juk nesutampa su baigtine būtimi, su koku nors baigtiniu daiktu. Bet Solovjo-

² В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. 6, СПб, 1913, стр. 79—80.

vas besąlygiškai neatskyrė savo absoliuto nuo daugiariopumo (множественность) pasaulio (būties). Jis pabrėžė, kad absoliutas yra pozityvus niekas, t. y. jis apima ir daugiariopumą. Jeigu absoliutas būtų realybė (nediferencijuota vienybė) šalia daugiariopumo, tada šis daugiariopumo pasaulis tartum apribotų absoliutą, taigi būtų savotiškas antras absoliutas šalia pirmojo. Tačiau filosofas manė, kad du absoliutai negalimi. Dėl to transcendentiško absoliuto, kaip nediferencijuotos vienybės, iš kurios pašalintas daugiariopumas, sąvoka atmestina. Absoliutas be daugiariopumo yra „blogoji vienybė“, o „tikroji vienybė yra ta, kuri nepašalina daugiariopumo — priešingai, atgamina jį savyje, ir tuo pat metu yra jo nepažeista, lieka tuo, kas ji yra, lieka vienybe, ir tuo pačiu įrodo, kad ji yra besąlyginė vienybė, vienybė iš esmės, kurios negali nuimti ir sunaikinti joks daugiariopumas“³. Absoliutas vienu metu yra esybė (сущее) aukščiau daugiariopumo ir kartu daugiariopoto turinio sintezė, t. y. visuotinės vienybės struktūra sudaro paties absoliuto (dievo, besąlygiškos būties) esmę; dėl to šis absoliutas yra visuotinė esybė.

Besąlygiška būtis turi du poliūs: 1) nediferencijuotos vienybės polių, absoliutą iki būties, kaip transcendentišką esybę, 2) būties, daugiariopumo polių, kuri „Filosofiniuose pilnutinio žinojimo pagrinduose“ Solovjovas vadina pirmąja materija. Vadinasi, rusų filosofo absoliutas yra savo ir savo priešybės vienybė. Nesunku pastebėti, kad, konstruodamas savo absoliutų būties pradą, Solovjovas sekė Hegeliu, kurio absoliutas taip pat yra savo ir savo priešybės vienybė. Kaip ir Hegelis, rusų filosofas „išvedė“ daugiariopumą iš absoliuto sąvokos. Hegelio absoliutas „iki gamtos“ savyje „pagamina“ daugiariopumą, išsiskleisdamas į daugiašakę sąvokų sistemą („Logika“) ir absoliutaus pažinimo procese sugrįžta į save, praturtintas šiuo įvairovišku turiniu. Toliau Hegelio absoliutas „susvetimėja“, t. y. įsikūnija gamtoje, ir vėl palaipsniui grįžta į save, praturtintas gamtinės bei istorinės tikrovės turiniu. Solovjovo absoliutas suskyla į du poliūs — pirmasis absoliutas (nediferencijuota vienybė) įsikūnija antrajame poliuje (pirmoji materija) ir vėl grįžta į save, praturtintas daugiariopumo turiniu. Norime pabrėžti, kad, kalbant apie Solovjovo absoliutą, daugiariopumą reikia suprasti logine prasme. Šis „daugiariopumas“ yra idealus, sąvokinis, — tai *loginis* materialaus pasaulio įvairovės atitikmuo.

Nepaisydamas aiškių skolinių iš Hegelio, Solovjovas polemiskai priešpastatė savo absoliuto sąvoką racionalistų absoliutui. Solovjovui nepatiko, kad racionalistų absoliutas, „būdamas pats savaime tik tuščiu žodžiu“, „užpildomas turiniu ir tampa realiu tik genetiškai, dialektinia-

³ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. 2, СПб, 1911, стр. 311.

me saviraldos procese" ⁴. Tikrasis absoliutas amžinai „turi savyje visą būtį ir visą tikrovę" ⁵. Kita vertus, jeigu Hegelio absoliutas imanentiškai slypi materialiaame pasaulyje ir „ištirpsta daugiariopume“, tai Solovjovas pabrėžė absoliuto, kaip nediferencijuotos vienybės, nesutapimą su daugiariopumu. Jo absoliutas visada yra „šalia“ daugiariopumo, nors, kaip minėta, besąlygiškai nėra nuo jo atskirtas.

Sio nesutapimo priežastis pasidaro aiški, kada rusų filosofas „logiškai“ iš absoliuto dvisluoksnės struktūros kildina... šv. trejybės dogmą. Savaiame suprantama, kad šv. trejybės „loginė dedukcija“ yra tik loginių triukų rinkinys, paremtas kai kuriomis savavališkomis prielaidomis. Net didžiausias Solovjovo gerbėjas E. Trubeckojus aštriai kritikavo savo mokytoją. „Jeigu apriorinio grynojo mąstymo pagalba,— rašė jis,— negalima išvesti netgi Absoliuto santykių trejybės, tai tuo labiau tai neįmanoma trijų asmeninių dievo apraiškų atžvilgiu. Šiuo atveju Solovjovo argumentacija neteisinga nuo pradžios iki galo" ⁶. Trubeckojui galima pritarti, per daug nesigilinant į loginius šv. trejybės dogmos loginių improvizacijų brūzgynus. Svarbu pabrėžti, kad pirmąjį visuotinės esybės polių (nediferencijuotą vienybę) Solovjovas tapatino su tradicinės krikščionybės asmeniniu dievu.

Antrąjį polių, arba pirmąją materiją, Solovjovas dar vadina idėja. „Viršesybiniis (сверхъущее) absoliutas, kuris pats savaiame yra pozityvus niekas (*en-sof*),— rašo filosofas,— realizuojasi arba pasireiškia savo kitame (в своём другом), arba idėjoje, kuri tokiu būdu yra realizuota arba pasireiškusi viršesybė; o pats pasireiškimo aktas yra Logas; arba tiksliau viršesybė savo pasireiškimo akte yra Logas" ⁷. Visuotinė esybė yra ne tik asmeninis dievas, bet apima ir daugiariopą idėjų pasaulį. Tai platonizmo elementas. Idėjų pasaulis Solovjovo ontologiniame mechanizme neatsiranda tuščioje vietoje. Norėdamas įrodyti savo absoliuto koncepcijos teisingumą, rusų filosofas pasinaudojo Hegelio suformuluotu loginio ir istorinio tiesos atskleidimo momentų vienybės principu. Jis rašė: „Pereidami prie loginio idealaus religinės tiesos turinio išvystymo [...], mes seksime tą tvarką, kuria ši tiesa istoriškai išsivystė žmonijoje, nes istorinė ir loginė tvarka sutampa savo turiniu" ⁸. Idėjų pasaulis, kaip loginis absoliuto struktūros elementas, atitinka tą absoliuto atsiskleidimo žmonijos istorijoje momentą, kada absoliutas pasirodė kaip ideali tvarka šalia materialaus pasaulio antikinėje graikų filosofijoje (Platono ir jo mokinių pasaulėžiūroje).

⁴ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. 1, СПб, 1911, стр. 347.

⁵ Ten pat.

⁶ Е. А. Трубецкой, Мировоззрение В. С. Соловьева, т. 1, М., 1913, стр. 319.

⁷ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. 1, стр. 375.

⁸ В. С. Соловьев, Собрание сочинений, т. 3, СПб, 1912, стр. 39.

Idėja yra dvasinė esybė, mistinis sąvokos atitikmuo, turintis ontologinį statusą. Platonizmo mistiką Solovjovas išvystė iki loginės baigties. Jo idėjos — tai savotiški spiritualistiniai materialių daiktų mikroдемиургai. Materialaus pasaulio daiktų daugiariopumas yra savotiškas veidrodinis (materializuotas) idealių būtybių daugiariopumo atspindys. Solovjovas aštriai kritikavo Vakarų Europos racionalistus už tai, kad jie „hipostazuoja predikatus“, t. y. ontologizuoja atskirus pažinimo elementus. Tačiau jis pats gnoseologinius elementus perkėlė į ontologinę plotmę, interpretavo sąvoką (kaip pažinimo proceso elementą) religinio ontologizmo dvasia.

Kaip minėjome, idėjų pasaulis — tai antrasis visuotinės esybės poliūs, kurį Solovjovas vadino pirmąja materija. Šis visuotinės esybės variantas papildė pirmąjį — „loginį“, hegelinį — variantą, kuriame antrasis besąlyginės būties poliūs tik abstrakčiai reprezentuoja daugiariopumą. Čia daugiariopumas įvedamas į besąlyginės būties struktūrą kaip idealus organizmas, turintis ontologinį statusą.

Abiejuose Solovjovo besąlyginės būties variantuose galima išskirti du pagrindinius elementus — vienybės ir daugiariopumo. Absoliutas pasireiškia per daugiariopumą, teigia save, „įveikdamas“ daugiariopumą ir sugrįždamas į vienybę. Rusų filosofas laviravo tarp šių kraštutinių pozicijų. Jo absoliutas nesutampa nei su nediferencijuotos vienybės (viršesybė, *сверхъеме*), nei su daugiariopumo (idėjų pasaulio, pirmosios materijos) poliūmi. Solovjovo absoliutas nėra tik asmeninis dievas, absoliutus subjektas, iškilęs virš daugiariopumo pasaulio. Kita vertus, šis absoliutas nėra tik idėjų pasaulis. Jeigu jis toks būtų, tai rusų idealisto ontologija niekuo nesiskirtų nuo dualistinės Platono koncepcijos. Solovjovo nepatenkino dviejų dimensijų būties modelis, dualistinė ontologinė struktūra. Jo dievas yra ir idealus kosmosas, ir asmuo, subjektas. Kaip tik ši pusiausvyra, šis laviravimas tarp asmeninio dievo ir tarp savotiško panteistinio dievo, kuris apima daugiariopą materialaus pasaulio turinį, sudaro Solovjovo absoliuto struktūros esmę bei specifiką. Jo absoliutas yra vieningas ir vienas, t. y. jis pasižymi absoliučios asmenybės predikatais. Kartu jis yra viskas, pasak Solovjovo, „ne tik esybė, bet ir esmė“, subjektas ir substancija.

Kam Solovjovui prireikė tokios savotiškos besąlyginės būties struktūros, tos kelių matavimų ontologinės erdvės? Pats filosofas į šį klausimą atsakė taip: „Jeigu pripažinsime, kad vieningumas (*единое*) gali būti tik pats savaime, pašalindamas bet kokį daugiariopumą, tai nuo šio vieningumo, aišku, nėra jokio perėjimo prie daugiariopumo, lygiai taip pat pripažinus gryną daugiariopumą savarankišką (*саму по себе*) už bet

kokios vidinės vienybės, aišku, kad nuo tokio daugiariopumo nėra kelio į vienybę”⁹.

Jeigu besąlygiška būtis (dievas) būtų tik transcendentiška esybė, nediferencijuota vienybė, homogeniškas absoliutas anapus daugiariopumo, tada jokiū būdu nebūtų galima paaiškinti, iš kur būties struktūroje atsirado šis daugiariopumas. Mirusi (negatyvi) vienybė būtų paprasčia įvairių savybių bei santykių stoka. Šis absoliutas savo turiniu būtų daug skurdesnis už materialų (daugiariopumo) pasaulį. Toks absoliutas neigtų visa tai, kas vadinama tikrove, gyvenimu; jis būtų absoliutus niekas. Budistų nirvana yra istorinis tokio absoliuto pavyzdys. Solovjovas gerai suprato, kad jei jo dievas bus absoliučiai atskirtas nuo materialaus pasaulio (kurio loginis atitikmuo absoliuto struktūroje yra daugiariopumo sąvoka), jei absoliutas neturės jokių ryšių su būtimi, tai toks dievas bus visiškai beprasmiškas, tuščias, abstraktus, bejėgis, nes visą savo konkretybę, turinį ir gyvenimą jis juk gauna iš šio pasaulio. Dievas, kaip mirusi abstrakcija, pasak Solovjovo, yra *contradictio in adjecto*, nes, turėdamas absoliuto statusą, jis turi būti absoliuti pilnybė, daugiariopo turinio sintezė. Taigi tenka atiduoti dievui visą materialaus pasaulio pilnybę. Absoliuto turinys turi ne tik apimti materialaus pasaulio įvairovišką turinį, bet ir būti šio įvairoviškumo priežastimi. Dievas yra ne tik savo vieningo gyvenimo pradai, *causa sui*, bet ir viso, kas egzistuoja, potenciali ir šaltinis. Štai kodėl jis — visuotinė esybė. Priešingu atveju „neišvengiamai pozityvi reikšmė atitenka daugiariopumui ir šio pasaulio tikrovei“¹⁰.

Solovjovas subtiliai jautė naujųjų amžių racionalistinės filosofijos vystymosi specifiką. Racionalistai (R. Dekartas, T. Hobsas, J. Herbartas), savotiškai interpretuodami krikščioniškąjį dualizmą, atskyrė dievą nuo materialaus pasaulio taip, kad dievas tapo abstrakcija, be kurios buvo galima puikiai apsieiti ir gyvenime, ir filosofiniame bei gamtamoksliniame tyrime. Solovjovas suprato, kad nuskurdinta dievo sąvoka atveria vartus ateizmui, religiniam indiferentiškumui, kad visa, kas atimama iš dievo, atiduodama žemei ir žmogui; materialusis pasaulis tampa tikroju absoliutu, o visos vertybės perkeliamos iš transcendentinio pasaulio į materialųjį. „Iš tikrųjų,— rašė Solovjovas,— ši abstrakti, loginiu neigimu gauta religija — ar mes ją pavadinsime racionaliąja, natūraliąja religija, grynuoju deizmu, ar dar kaip nors kitaip, nuosekliems protams visada yra perėjimas prie radikalaus ateizmo“¹¹. Įvesdamas į absoliutą visuotinės vienybės struktūrą, Solovjovas kovojo prieš deiz-

⁹ Ten pat, p. 61.

¹⁰ Ten pat, p. 116.

mą, kuris išvystė krikščionybės tendenciją atskirti dievą, kaip transcendentią būtybę, nuo pasaulio.

Be to, Solovjovui iškilo dar viena, grynai filosofinė problema, kurią turi išspręsti kiekvienas mąstytojas, ieškantis absoliutaus būties prado, būtent: kaip iš absoliutaus prado (absoliutą suprantant kaip vienybę) išvesti pasaulio daugiariopumą, jei šis absoliutas laikomas pirmine materialaus kosmoso priežastimi? Iš tiesų, jei absoliutas yra homogeniška stichija, mirusi vienybė ir tuo labiau jeigu jis transcendentiškas pasaulio atžvilgiu ir nėra jokio tilto nuo vienybės prie daugiariopumo, tai šis pasaulis, kaip daiktų bei procesų visuma, lieka nepaaiškintas. Solovjovas, įvesdamas į absoliuto struktūrą visuotinės vienybės momentą, pasirinko tradicinį kelią, kuriuoėjo idealistinės pakraipos mąstytojai. Daugiariopumas (teisingiau, jo ideali potencija) jau slypi pačiame absoliute, todėl ši pozityvi vienybė, daugiariopo turinio sintezė yra grūdas, iš kurio išauga, pasak Hegelio, šio pasaulio gėlelė.

Tačiau, dievui tapus visuotine esybe, jis netenka transcendentiško atributų. Tuomet kyla pavojus, kad dievas visiškai sutaps su pasauliu, taps, galima sakyti, imanentišku absoliutu, o šis absoliutas būtų ne kas kita, kaip natūralistinio panteizmo dievas. Solovjovas suprato, kad, suteikęs dievui visuotinės vienybės struktūrą, bus neišvengiamai artėjama prie panteistų, kurių dievas iš esmės sutampa su gamtine bei istorine tikrove. Panteistinėje pasaulėžiūroje slypi natūralistinė tendencija, galinti atvesti į materializmą*.

Solovjovas gerai suprato, kad panteistinėje pasaulėžiūroje slypi materializmo ir ateizmo užuomazgos ir kad panteistiniai elementai gali visiškai sunaikinti jo dievo religines užuomazgas, kurių jis nenorėjo atsisakyti. Todėl Solovjovo „visuotinė esybė“ pateko į savotiškas spekuliatyvines sūpuokles. Ji balansuoja tarp transcendentiško ir imanentiškumo, tarp teistų asmeninio dievo, kuris yra aukštesnė būtis, iškilusi virš šio pasaulio daugiariopumo, ir tarp panteistų dievo — materialaus pasaulio substancijos, kuri faktiškai sutampa su gamtine (natūralistinis panteizmas) ar istorine (Hegelio panlogizmas) tikrove.

Yra dar vienas, bene pagrindinis motyvas, neleidęs Solovjovui atsisakyti šito ontologinio visuotinės esybės sąvokos dviprasmiškumo. Kaip matėme, visuotinė esybė tvirtai „prižišta“ prie žemės, ji nukreipta į materialų pasaulį, tame tarpe į istoriją, į socialinį universumą. Kitaip saktant, visuotinė esybė negali būti neutrali doroviniam požiūriui. Kaip

* Panteistų dievas beasmis, materialaus kosmoso substancija, o panteistai mistikai dažnai sutapatindavo dievą su žmogumi. Kaip pažymėjo F. Engelsas, panteizmas „vietomis net susiliecia su ateizmu“ (Zr. F. Engelsas, Valstiečių karas Vokietijoje, Vilnius, 1962, p. 43). Pakanka prisiminti B. Spinozos panteistinę pasaulėžiūrą, kuri artimai giminiuojasi su materializmu ir yra iš esmės ateistinė. Neatsitiktinai 1870 metais Vatikanas prakeikė panteistus kaip bedievius (*aut. post.*).

minėjome, Solovjovas laikė savo filosofiją savotišku krikščioniškos dorovinės revoliucijos organonu, religijos pakaitalu, ateistinės materialistinės sąmonės „gryninimo“ ir religinės dorovinės sąmonės atgaivinimo įrankiu. Šis praktinis interesas, mūsų manymu, tiesiogiai persiliejo į ontologinę Solovjovo absoliuto struktūrą, ir absoliutas pakibo tarp dangaus ir žemės, vienu metu išlaikydamas ir asmeninio (doroviškai susinteresuoto), ir panteistinio (doroviškai neutralaus) dievo atributus. Jei absoliutas sutaptų su panteistų dievu, tai materialus pasaulis taptų tiesiogine dieviškosios būties sklaidos sfera. Dievas yra absoliuti tobulybė, absoliutaus gėrio įsikūnijimas, o jeigu dievas sutampa su pasauliu, tai pasaulis yra galutinai užbaigtas ir tobulas gėrio įsikūnijimas. Panteizmas yra Pangloso pasaulėžiūra. Tačiau blogis yra empiriškai verifikuojamas faktas. Kyla klausimas: kuo paaiškinti blogio buvimą, jei pasaulis dieviškas?

Kita vertus, panteizmo požiūriu, gamta, dievas ir istorija sukasi objektyvaus būtinumo orbitoje, amžinų „natūralių“ dėsnių rate, kur nėra vietos dorovės dėsniams. Pvz., Hegelio absoliutinė idėja apima visą gamtinę istorinę tikrovę. Ši Idėja yra racionalus gamtinio istorinio pasaulio skeletas ir ontologiškai sutampa su juo. Hegelio absoliutinė idėja neutrali doroviniu atžvilgiu — tai savotiškas moksliskai objektyvios ir etiškai neutralios sąmonės simbolis. *Sub specie aeternitatis* (tokia yra absoliučios dvasios pozicija) egzistuoja tik objektyvūs gamtos bei istorijos dėsniai, kuriuose atsiskleidžia gudrios Pasaulinės dvasios sumanymai. Skirtumą tarp gėrio ir blogio jaučia į įvairias situacijas patenkantis individas: vienas situacijas jis vertina kaip gėrio apraiškas, kitas — kaip blogio. Tačiau objektyviai, absoliutinės dvasios atžvilgiu, tarp gėrio ir blogio nėra jokio skirtumo, nes ji — aukščiau gėrio ir blogio, t. y. apima juos abu. Absoliutinė dvasia savo tikslams realizuoti panaudoja ir tas situacijas, kurias individas vertina kaip blogio pasireikimą, ir priešingai. Absoliutinė dvasia teigia tai, kas egzistuoja, ji nesuponuoja kokių nors moralinių imperatyvų, nes moralė — „baigtinės dvasios“, t. y. individo dalykas. Hegelio absoliutas nėra kažkokia ideali dorovinė tvarka šalia natūralios žemiškos tvarkos, kurioje viešpatauja objektyvūs dėsniai ir kurioje pasaulio vystymasis neturi nieko bendra su doroviniu tobulėjimu. Absoliutinės dvasios karalystė nėra dorovės karalystė. Faktas ir pareiga, laisvė ir būtinumas, esamybė (сущее) ir priedermė (должное) Hegelio koncepcijoje iš esmės sutampa, nes tai, kas turi būti, yra dėsningas esamybės išsiplėtojimas, t. y. slypi esamybėje.

Visai kitokia Solovjovo ontologija. Jo visuotinė esybė, kiek ji apima daugiariopumą, yra nukreipta į gamtinę istorinę tikrovę, apima šią tikrovę, tačiau pilnai su ja *nesutampa*. Ji vienu metu yra joje ir už jos ribų. Mat, visuotinė esybė nėra neutrali dorovės atžvilgiu. Ji ir esamy-

bė, būties pradai, ir priedermė, absoliutaus gėrio įsikūnijimas. Absoliutus gėris (Solovjovui visuotinės vienybės struktūra ir yra gėris) neegzistuoja grynu pavidalu gamtinėje istorinėje tikrovėje, o turi būti realizuotas palaiptai, istorinio vystymosi procese, kaip dievo karalystė žemėje. Kiek visuotinė esybė yra būties pradai, sutampa su esama gamtine istorine tikrove, tiek ji yra savotiškas gėrio ir blogio mišinys, taigi neutrali gėrio ir blogio atžvilgiu. Kiek ji yra absoliuti dorovinė tvarka, tiek ji yra už esamo pasaulio, esamos tvarkos ribų, sudarydama savotišką dorovinį uždavinį, absoliutų idealą.

Būtent dėl šių priežasčių Solovjovo ontologija yra tokia prieštaringa ir sudėtinga. Nuosekliam teistui gali pasirodyti Solovjovo ontologija panteistiška. Nuoseklus panteistas, savo ruožtu, gali teigti, kad Solovjovo ontologija teistiška. Solovjovas stengėsi įveikti prarają tarp asmeninio teistų dievo ir materialaus pasaulio, nes, filosofo įsitikinimu, tuščias transcendentinis dievas yra neveiksmingas, ir šis dualizmas pagaliau veda į ateizmą. Tačiau, kita vertus, nuoseklus monizmas (panteizmo arba panlogizmo forma) taip pat jo nepatenkina, nes vėl veda į savotišką ateizmą, nors ir iš kito galo. Panteistų ir panlogistų absoliutas taip pat bejėgiškas dorovinio universumo atžvilgiu, kaip ir teistų asmeninis dievas. Veiksmingos filosofijos-religijos pakaitalo reikalavimus patenkina toks absoliutas, kuris, viena vertus, apima visą gamtinio istorinio pasaulio turinį tiek, kiek pasaulis yra potencialus gėrio įsikūnijimo mediumas ir, kita vertus, nesutampa su pasauliu tiek, kiek visuotinė esybė (kaip absoliutus gėris ir absoliuti dorovinė tvarka) skiriasi nuo materialaus pasaulio. Juk pastarasis nėra absoliutaus gėrio plėtotės laukas, bet tik savotiškas gėrio ir blogio mišinys ir, pirmiausia, blogio karalystė. Taigi teorinį visuotinės esybės koncepcijos prieštarumą paaikškina praktinis filosofo interesas ir pirmiausia socialinio utopizmo elementai, nuo pradžių iki galo persmelkiantys Solovjovo pasaulėžiūrą. Dievo karalystė turi būti įgyvendinta žemėje, todėl dievas nėra besąlygiškai atskirtas nuo jos, bet ir visiškai nesutampa su esama dalykų padėtimi, kuri turi būti pakeista.

Apibendrinant reikia pažymėti, kad Solovjovo ontologijos pagrindinė sąvoka — visuotinė esybė — krikščioniškosios deistinės pasaulėžiūros dualistinį principą jungia su panteistinio panlogistinio monizmo principu. Tačiau šių dviejų radikaliai prieštaringų ontologinių koncepcijų sintezė yra neįmanoma vien dėl dualizmo ir monizmo loginio nesuderinamumo. Iš tiesų, kai Solovjovas, remdamasis savo absoliuto, kaip visuotinės esybės, samprata, bandė aiškinti materialaus kosmoso atsiradimą bei pasaulinį istorinį procesą, jis buvo priverstas įvesti tarp dievo ir žemės eilę tarpinių grandžių. Šios grandys (Antrasis absoliutas, Pasaulio siela, Sofija, dievžmonija, Kristus) taip pat atlieka dvejopą funk-

ciją: sujungia dievą ir žemę (kiek Solovjovo absoliutas yra teistų dievas), t. y. panaikina vienpusišką dualizmą, atskiria absoliutą nuo žemės, t. y. pašalina vienpusišką monizmą.

Šioje antinomiškoje ontologinėje struktūroje gerai atsispindėjo Solovjovo mėginimas papildyti ir reviduoti racionalistinės spekuliacijos priemonėmis ortodoksaliąją krikščioniškąją dogmatiką. Šią dogmatiką Solovjovas mėgino įvilkti į naujųjų laikų racionalistinės filosofijos, ypač Hegelio, Selingo, sukurtas bei išbulintas logines struktūras ir pritaikyti praktiniams naujųjų laikų visuomenės socialinio gyvenimo reikalavimams (utopizmo motyvas).

Tačiau šios sintezės filosofinė mokslinė vertė yra labai abejotina, nes šiuo atveju „filosofija ir mokslas įgyja egzistavimo teisę, tik visiškai praradami savarankiškumą. Jeigu Kantas apribojo protą, kad sustiprintų tikėjimą, tai Solovjovas žengia šiuo keliu žymiai toliau: jis pajungia protą tikėjimui“¹². Solovjovas, tęsdamas ilgaamžės religinės filosofijos tradicijas, užgimusias dar helenizmo epochoje neoplatonikų, aleksandriečių, gnostikų mokyklose, sukonstravo prieštarinę mistinės idealistinės pasaulėžiūros modelį, kuriame ignoruojami esminiai skirtumai tarp tikėjimo ir žinojimo, tarp religinės dogmatikos ir mokslinio kritiškumo. Nenuostabu, kad rusų filosofas mokslinę argumentaciją dažnai pakeisdavo dogmatiniais teiginiais, kurie pagrindžiami citatomis iš Biblijos ir Evangelijos.

Solovjovo koncepcijoje filosofija netenka savarankiškumo ir priversta tenkintis kukliu *ancilla theologiae* vaidmeniu. Užsibrėžęs uždavinį rekonstruoti krikščionybę filosofijos terminais, Solovjovas pateko į neišsprendžiamą prieštaravimą: religinės dogmos jam tapo savotiškais rėmais, už kurių išeiti filosofas neturėjo teisės, o jei ir bandė įveikti ankštus religinio dogmatizmo rėmus, tai šis bandymas iš anksto buvo pasmerktas nesėkmei — juk filosofas turėjo visur demonstruoti savo „ortodoksaliumą“, savo koncepcijos ištikimybę dogmai. Štai kodėl Solovjovo visuotinės vienybės koncepcija, kaip krikščioniškosios dogmatikos ir filosofinio racionalizmo simbiozė, nėra ir negali būti nusisekusi.

* * *

Toliau pateikta ištrauka iš V. Solovjovo veikalo „Paskaitos apie dieviškąją žmoniją“ supažindina skaitytoją su V. Solovjovo sukurtos „evoliucinės teologijos“ pagrindiniais principais. Niekur taip aiškiai nepasireiškė Solovjovo pretenzijos suderinti krikščioniškąją pasaulėžiūrą su naujųjų laikų mokslų laimėjimais, kaip jo „dieviškosios“ evoliucijos teorijoje. Rusų filosofas bandė sumoderninti krikščioniškąją pasaulio su-

¹² Л. А. Когин, К критике философии В. Соловьева. — «Вопросы философии», 1959, № 3, стр. 111.

tvėrimo iš nieko dogmą, įvesdamas kai kuriuos evoliucijos teorijos elementus. Jis išskleidė tvėrimo aktą laike. Tai buvo gilus reveransas darvinizmui ir apskritai vystymosi idėjai, kuri XIX amžiuje tapo tiek populiarai ir visuotinai pripažinta, jog nesiskaityti su ja buvo paprasčiausiai neįmanoma. Įdomu, kad Solovjovas pirmasis bandė pateikti „kriščiioniškąją“ evoliucijos interpretaciją. Niekas iš XIX amžiaus antrosios pusės Vakarų Europos katalikiškųjų bei protestantiškųjų teologų nesiryžo pozityviai įjungti evoliucijos teorijos idėjų į kriščiioniškosios teologijos sistemą. Oficialus katalikų (ir, aišku, stačiatikių) bažnyčios požiūris į evoliucionizmą tuo metu buvo griežtai negatyvus. Tik mūsų amžiaus pirmoje pusėje katalikų teologas Tejaras de Šardenas ėmėsi rimtų žygių sukurti kriščiioniškojo evoliucionizmo teoriją. Kiek žinoma, jis nebuvo skaitęs Solovjovo veikalų, tačiau esminiai jo „evoliucinės teologijos“ bruožai stebėtinai panašūs į Solovjovo kriščiioniškosios evoliucijos teorijos bruožus.

Solovjovo evoliucionizmas yra mistinė gamtamokslinės evoliucijos sampratos interpretacija. Solovjoviškoji evoliucija yra teologinio pobūdžio, pasaulio vystymasis čia kryptingas, jo galutinis tikslas, apsprendžiantis evoliucijos eigą ir pobūdį, yra dievo karalystė žemėje, materialaus kosmoso sudvasinimas. Šiuo požiūriu pasaulio evoliucija yra baigtinė: pasiekęs „dvasiškąją“ būseną, vystymosi procesas sustoja. Kita vertus, Solovjovo pasaulio evoliucijos sampratą persmelkia vertinamieji elementai. Solovjovui evoliucija yra tam tikrų moralinių vertybių įgyvendinimas. Taigi rusų idealistas iš esmės atmetė mokslinį evoliucijos aiškinimą, nes mokslinis aiškinimas, kaip žinoma, abstrahuojasi nuo bet kokių moralinių vertybių. Solovjovui pasaulio evoliucijos variklis — mistinės, idealios jėgos, dieviškoji būtis, pasaulio siela. *Materialaus* pasaulio vystymosi pagrindu laikomas *dvasinis* pradas. Net ikižmogiškojo, gamtinio pasaulio evoliucijos vertinimui rusų idealistas taikė dvasinius kriterijus. Materialistinis istorijos aiškinimas neignoruoja dvasinių motyvų įtakos žmogaus veiklai, tačiau kada tikslingumo momentas perkeliamas į negyvosios gamtos sritį, gamtinio pasaulio evoliucija nebetenka savo specifikos, jos paaiškinti neįmanoma. Dėl to iš esmės Solovjovas *ne aiškina* tikrąsias pasaulio evoliucijos priežastis, bet *aprašinėja* evoliuciją, išskirdamas kai kuriuos svarbesnius šio proceso momentus, juos mistifikuodamas ir iškraipydamas gamtamokslinę evoliucijos sampratą. Ši idealistinė Solovjovo evoliucijos koncepcija negali pakeisti mokslinio aiškinimo.